

Πρεβεζάνικα Χρονικά

No 55-56 (2019)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 55-56 (2019)

Εκκλησιαστική πολυφωνία στην Πρέβεζα (20ός και 21ος αι.)

Νεκτάριος Ν. Θάνος

doi: [10.12681/prch.28256](https://doi.org/10.12681/prch.28256)

Copyright © 2019, Νεκτάριος Ν. Θάνος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Θάνος Ν. Ν. (2019). Εκκλησιαστική πολυφωνία στην Πρέβεζα (20ός και 21ος αι.). *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (55-56), 235–248. <https://doi.org/10.12681/prch.28256>

Νεκτάριος Ν. ΘΑΝΟΣ*

Εκκλησιαστική πολυφωνία στην Πρέβεζα (20^{ός} και 21^{ος} αι.)

Η γειτνίαση της Πρέβεζας με τα Επτάνησα και τη δυτικότερη μουσική τους παράδοση αλλά και οι τάσεις της εποχής,¹ που ήθελαν την εναρμόνιση της παραδοσιακής (βυζαντινής) ψαλτικής, αποτυπώνονται σε τέσσερις χορωδιακές προσπάθειες κατά τον παρελθόντα και μία κατά τον παρόντα αιώνα.

Οι δύο πρώτες χρονολογικά και η τελευταία ήταν προσωποπαγείς και βραχύβιες· ιδρύθηκαν από καθηγητή του Γυμνασίου η πρώτη, από αρχιμανδρίτη-εφημέριο της πόλης η δεύτερη και από πρωτοπρεσβύτερο η τελευταία. Όταν οι τρεις συντελεστές έφυγαν από την Πρέβεζα, έπαυσε και το χορωδιακό μόρφωμα, το οποίο είχαν συστήσει. Το τρίτο και το τέταρτο χρονολογικά χορωδιακό σχήμα ιδρύθηκε από τον καθηγητή μουσικής του Γυμνασίου Πρεβέζης Σωκράτη-Σπυρίδωνα Γιωτόπουλο, ο οποίος έμενε μόνιμα στην Πρέβεζα. Οι τέσσερις πρώτες χορωδίες συγκροτούνταν αποκλειστικά από ανδρικές φωνές, ενώ η πέμπτη ήταν μικτή.

Το πρώτο πολυφωνικό εκκλησιαστικό χορωδιακό σχήμα² καταρτίστηκε από τον β' φιλόλογο καθηγητή του Γυμνασίου Πρεβέζης Αναστάσιο Καραναστάση από την Κω, ο οποίος διορίστηκε στην Πρέβεζα τον Οκτώβριο του 1939.³ Ο Καραναστάσης από φοιτητής υπήρξε μέλος του πολυφωνικού χορού της Αγίας

---

* Ο Νεκτάριος Ν. Θάνος κατάγεται από τον Γοργόμυλο Πρέβεζας και είναι πρωτοβάλλης της Ι. Μ. Νικοπόλεως και Πρεβέζης, ΜΑ Θεολογίας, υποψήφιος διδάκτορας βυζαντινής Μουσικολογίας.

¹ Πρβλ. ΚΑΠΚΙΔΗ 2020, 272: «Η πολυφωνία στην εκκλησιαστική μουσική καθιερώθηκε το 1870 στα Βασιλικά Ανάκτορα της Αθήνας από τη σύζυγο του Βασιλιά Γεωργίου του Α', Όλγα, η οποία ως ρωσικής καταγωγής είχε συνηθίσει σε πολυφωνική εκκλησιαστική μουσική στη λατρεία».

² Οι περισσότερες πληροφορίες για το συγκεκριμένο χορωδιακό σχήμα παρασχέθηκαν σε συνέντευξη από τον Ευστράτιο Σταμουλάκη.

³ Πρβλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ 2015, 724-726.

Ειρήνης, οδού Αιόλου Αθηνών, υπό την διεύθυνση του (πιθανότατα δασκάλου του) Ιωάννου Σακελλαρίδου,⁴ μεγάλου μουσικού της εποχής και υποστηρικτού της εναρμόνισης του βυζαντινού μέλους. Μετά την τοποθέτησή του στο Γυμνάσιο Πρεβέζης ίδρυσε τρίφωνη μαθητική εκκλησιαστική χορωδία αγοριών Γυμνασίου, η οποία λειτούργησε για σχεδόν δύο συνεχείς σχολικές χρονιές. Η χορωδία έψαλλε κατά τη Θεία Λειτουργία εκ περιτροπής σε διάφορους ναούς. Χρησιμοποιούσε ρεπερτόριο Ιωάννου Σακελλαρίδου, αλλά πρακτικά, χωρίς δηλαδή παρτιτούρες. Αποτελούνταν από εννέα μέλη, τέσσερα στην πρώτη φωνή, τέσσερα στη δεύτερη κι ένα παιδί μπάσο. Η πρώτη εμφάνισή της έγινε στην Παναγία των Ξένων σε αρχιερατική Θεία Λειτουργία που τέλεσε ο μητροπολίτης Νικοπόλεως και Πρεβέζης Ανδρέας Μαντούδης,⁵ ο οποίος κατά την απόλυση, αφού ευχαρίστησε πρώτα τη χορωδία και τον διευθυντή της, αναφώνησε χαρακτηριστικά: «Σήμερα πλησίασα πιο πολύ τον Θεό!» Δεν είναι τυχαίο βέβαια το γεγονός ότι ο μητροπολίτης Ανδρέας προερχόταν από τον εκκλησιαστικό χώρο των Αθηνών, όπου η πολυφωνία ευδοκίμωσε τότε. Αξιοσημείωτη, επίσης, ήταν η απόλυτη σιγή, που επικρατούσε στο εκκλησίασμα καθ' όλη τη διάρκεια της ακολουθίας. Πιθανότατα ήταν το πρώτο πολυφωνικό εκκλησιαστικό σχήμα, που εμφανιζόταν στην Πρέβεζα.

Η δεύτερη χρονικά πολυφωνική εκκλησιαστική χορωδία,⁶ ήταν η χορωδία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παναγίας των Ξένων). Ιδρύθηκε το 1955 ή το 1956 από τον εφημέριο του ναού αρχιμανδρίτη Γρηγόριο Μαΐστρο, μετέπειτα μητροπολίτη Καστορίας.⁷ Δάσκαλος και διευθυντής της ήταν ο Αθηναίος οπλίτης Αθανάσιος Κολυριώτης, που υπηρετούσε τη θητεία του στη Στρατολογία Πρεβέζης. Ήταν κατηρτισμένος μουσικός κι εξαιρετικός κιθαρίστας.⁸ Οι πρόβες γίνονταν στο χοροδιδασκαλείο του Σάββα Τσαλικίδη. Η χορωδία, ως ενοριακή, έψαλλε μόνο στην Παναγία των Ξένων και μόνο κατά τη Μεγάλη Δοξολογία του όρθρου και τη Θεία Λειτουργία. Οι ψάλτες του ναού –πρακτικοί, χωρίς γνώση της μουσικής σημειογραφίας– έψαλλαν σε όλες τις υπόλοιπες ακολουθίες του ναού. Η χορωδία ήταν τρίφωνη και απαρτιζόταν από δέκα περίπου μέλη. Είχε μάλιστα έναν εξαιρετικό τενόρο, τον Απόστολο

⁴ Για τον Ιωάννη Θ. Σακελλαρίδη (1853-1938) βλ. ενδεικτικά: <http://polyphonic-music.blogspot.com/2012/06/1853-1938.html> (προσπέλαση 26.9.2020).

⁵ Περισσότερα για τον μητροπολίτη Ανδρέα βλ. ΚΟΥΡΤΗΣ 2000, 56-59.

⁶ Συνέντευξη Βέσκα.

⁷ Ο Γρηγόριος Μαΐστρος (1917-1985) γεννήθηκε στη Μυτιλήνη και εξελέγη μητροπολίτης Καστορίας το 1974. Πρβλ. <https://www.imkastorias.gr/arxeio-arthron/prokatoxoi/grigorios-o-b-maistros-2/> (προσπέλαση 26.9.2020).

⁸ Ο Κολυριώτης αργότερα υπήρξε μέλος του συγκροτήματος The Greeks (1964-1968). Ελάχιστα στοιχεία γι' αυτό μπορεί να βρει κάποιος στο <https://www.ogdoo.gr/erevna/thema/the-greeks-i-xoynta-eksafanise-ton-disko-tous> (προσπέλαση 26.9.2020).

Οικονόμου. Το ρεπερτόριο κι αυτής της χορωδίας περιοριζόταν σε μέλη του Ιωάννου Σακελλαρίδου. Η χορωδία, που ήταν μια αφιλοκερδής προσφορά των μελών και του διευθυντού, διατηρήθηκε όσο χρόνο υπηρετούσε ο τελευταίος και ο π. Γρηγόριος Μαΐστρος στην Πρέβεζα.⁹

Ωστόσο, σχετικά με τη λειτουργία του πολυφωνικού αυτού σχήματος δεν έλειψαν οι έντονες μάλιστα αντιδράσεις. Η πρώτη αντίδραση εκφράστηκε από τον Σύλλογο Ιεροψαλτών Πρεβέζης «Ιωάννης ο Δαμασκηνός». ¹⁰ Στις θέσεις του Συλλόγου απάντησε η Χορωδία με άρθρο της στην εφημερίδα *Αγών Πρεβέζης*, στις 25 Ιουνίου 1956:

Ο Καστορίας Γρηγόριος Β' (1974-1985)
(Αρχείο Μητροπόλεως Καστορίας)

Διὰ τοὺς ... Βυζαντινοὺς Ἱεροψάλτας

Ἡ χορωδία Κοιμήσεως Θεοτόκου θεωρεῖ καθῆκον ἐπιβεβλημένον νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς χειρίστους χαρακτηρισμοὺς τοῦ Συλλόγου Ἱεροψαλτῶν τῆς πόλεώς μας, ὑποσχομένη τὴν πλήρη διάλυσίν τῆς τοτε μόνον, ὅταν μᾶς ὑποδείξωσι διὰ τοῦ τύπου τὰ ἐπιτεύγματα τῆς εἰκοσαετοῦς καὶ πλέον ἐπαγγελματικῆς τῶν καριέρας, ἤτοι τοὺς αὐριανοὺς συνεχιστὰς τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως. Ἄλλως δηλοῖ κατηγορηματικῶς ὅτι θὰ ἐξακολουθεῖ λειτουργοῦσα συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως, ἀδιαφοροῦσα εἰς τὰς ἐπικρίσεις παντὸς ἀνοήτως σκεπτομένου ἀνθρώπου, καθ' ὅτι ἀνιδιοτελῶς ψάλλοντες καὶ ἐξ εὐσεβοῦς διαθέσεως ἀπεκομίσαμεν τὴν εὐλογία καὶ τὸν ἔπαινον τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου ἡμῶν, ἔτι καὶ τὴν ἠθικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ φιλοχρίστου ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος.

⁹ Περὶ τῆς αποχωρήσεως τοῦ π. Γρηγορίου βλ. ΑΝΩΝΥΜΟΣ 1956.

¹⁰ Δεν γνωρίζουμε αν οι «χειρίστοι χαρακτηρισμοί» εκ μέρους του Συλλόγου, ήταν προφορικά διατυπωμένοι ή είχαν δημοσιευθεί στον τύπο.

Καὶ ἐρωτῶμεν τοὺς κ. κ. ἱεροψάλτας: Διὰ ποῖον λόγον ἐπιτρέπει ἡ Διοικοῦσα Ἐκκλησία τὴν λειτουργίαν πλείστων ὄσων Εὐρωπαϊκῶν χορωδιῶν εἰς ἀπάσας τὰς προηγμένας ἑλληνικὰς πόλεις (Ἄγ. Παντελεήμων Ἀχαρνῶν, Ἄγ. Δημήτριος Φαλήρου, Ἄγ. Ἐλευθέριος Γκύζη, Ἄγ. Σοφία Πειραιῶς κ.λπ. κ.λπ.) καὶ δὴ εἰς τοιαύτας ὅπου οἱ βαθεῖς γινῶσται καὶ ἐρμηνευταὶ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς περισσεύουν ἀφοῦ τοιαύτην διαβρωτικὴν ἐπίδρασιν ἀσκοῦν ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως;

*Μᾶς ἀποκαλοῦν, προσέτι, κανταδόρους, χασμωδοὺς, φραγκολεβαντί-
νους, παραμορφοῦντας τὸ Βυζαντινὸν στῦλ καὶ τελείως ἀπείρους ὡς
πρὸς τὴν Μουσικὴν. Ὅ,τι καὶ ἂν εἴμεθα, ψάλλομεν τελείως ἀφιλοκερ-
δῶς, μὴ ἀποβλέποντες εἰς χρηματικὰς ἀμοιβάς, ἔν ἀντιθέσει πρὸς ὑμᾶς
τοὺς...ἰδεολόγους Βυζαντινοὺς οἱ ὅποιοι τὴν ἰδεολογίαν σας ὑπετάξατε
κάτω ἀπὸ τὸ συμφέρον καὶ τὴν κουρελιάσατε μόνον καὶ μόνον γιὰ τὰ
χρήματα, καὶ οὕτω δὲν δύνασθε νὰ ὁμιλήτε ὡς ἰδεολόγοι ἀφοῦ
ὑποκειμενικὸς σκοπὸς σας εἶναι τὸ ἐπάγγελμα.*

Ἡ χορωδία Κοιμήσεως Θεοτόκου¹¹

Ἡ ἐπιστολή αὐτὴ τῆς χορωδίας πυροδότησε μιαν ἀκόμη ἀντίδραση, αὐτὴν τοῦ Φώτη Κόντογλου,¹² γνωστοῦ καλλιτέχνη, συγγραφέα καὶ υπερμάχου τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Το παραπάνω φύλλο τῆς εφημερίδας ἔφτασε στα χέρια τοῦ τελευταίου μέσω τοῦ Πρεβεζάνου φίλου του καὶ λογοτέχνη, Βασιλείου Μουστάκη,¹³ καὶ ὁ Κόντογλου αποφασίζει νὰ τοποθετηθεῖ με ἐπιστολή, ποὺ δημοσιεύτηκε στο φύλλο τῆς ἰδίας τῆς εφημερίδας τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1956:

*Γιὰ τὴν χορωδίαν τοῦ Ἰ. Ναοῦ τῆς Κοιμήσεως
τοῦ κ. Φώτη Κόντογλου*

*[Εἶναι εὐτυχὴς ὁ «Ἀγὼν» ποὺ φιλοξενεῖ σήμερον τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ
ἐκλεκτοῦ Ἑλληνα καλλιτέχνη καὶ συγγραφέα κ. Φώτη Κόντογλου].*

Ἀθῆναι 31 Ἰουνίου 1956

Ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀδελφοί,

*Κάποιος μοῦ ἔφερε ἓνα φύλλο τῆς ἐφημερίδος «Ἀγὼν» Πρεβέζης καὶ
εἶδα μὲ λύπη ὅσα γράφετε γιὰ τὴν ἐπίκριση τοῦ τρόπου ποὺ ψέλνετε ἐκ μέ-*

¹¹ *Ἀγὼν Πρεβέζης*, φ. 71, 25.6.1956, σ. 2. Ἐπισημαίνεται, ὅτι διατηρήθηκε αὐτοῦσια ὀρθογραφία καὶ στίξη τῶν δημοσιευμάτων.

¹² Για τὸν Φώτη Κόντογλου, τὴ ζωὴ καὶ τὴ σχέση του με τὴν Πρέβεζα πρβλ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 1990· ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ 2007, ἰδιαίτερα 308-310 γιὰ τὴν παρέμβασή του στο θέμα τῆς Χορωδίας.

¹³ ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 1990, 25. Ὁ Μουστάκης δὲν δημοσιεύει τὴν πρώτη ἐπιστολή τῆς Χορωδίας μήτε καὶ τὴν τελευταία ἐπιστολή τοῦ Κόντογλου, ποὺ επισφραγίζει τὴν ὅλη διαφωνία.

ρους τοῦ Συλλόγου Ἱεροσαλῶν τῆς Πρεβέζης. Εἰς τὴν ἀπάντησίν σας λέτε πὼς αὐτὸς ὁ Σύλλογος δὲν ἔκαμε σπουδαῖα πράγματα ἕως τώρα, καὶ γιὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ τραγούδια ποὺ τραγουδᾶτε ἀντὶ νὰ ψέλνεται ἑλληνικοὺς ὀρθόδοξους ὕμνους φέρνετε γιὰ παράδειγμα κάποιους ναοὺς τῶν Ἀθηνῶν.

Κι' ὅσο μὲν γιὰ τὸν Σύλλογο, δὲν γνωρίζω τί ἔκαμε, ὅσο ὅμως γιὰ τὸ δεύτερο, δὲν εἶνε σωστὸ νὰ πέρνετε γιὰ παράδειγμα τὴν Ἀθήνα ποὺ ὑπάρχουν πολλοὶ λεβαντίνοι, ζακυνθινοί, λογιῆς-λογιῆς ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουνε σωστὴ συνείδηση φυλετικὴ καὶ θρησκευτικὴ. Καταπάνω σ' αὐτοὺς κάνουμε ἀγῶνα καὶ χιλιάδες κόσμος ἀνοίξε τὰ μάτια του. Ἐσεῖς ὅμως στὴν Πρέβεζα, τί τὰ θέλετε τὰ ἰταλιάνικα τραγούδια στὶς ἐκκλησιές σας; Γιὰ νὰ γίνετε, τάχα, εὐρωπαῖοι; Γιατί αὐτὴ ἡ ἔγνοια μᾶς τρώγει. Τότε γιατί δὲν θέλουμε νὰ γίνουμε ἰταλοί; Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς, ἡ παράδοσις εἶνε ἐκεῖνο ποὺ χωρίζει πνευματικὰ ἓνα ἔθνος ἀπὸ τᾶλλο.

Γράφετε γιὰ τὸν Σεβ. Μητροπολίτου ὅτι σᾶς ἐπήνεσε. Δυστυχῶς πολλοὶ δεσποτάδες καὶ παπάδες συμπαθοῦν τὰ ἰταλικά τραγούδια στὶς ἐκκλησιές μας, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶνε οἱ αὐστηροὶ τηρηταὶ τῆς παραδόσεως καὶ οἱ θεματοφύλακες αὐτῆς. Καὶ αὐτὴ ἡ συμπάθειά τους πρὸς τὰ ξένα εἶνε ἀπὸ τὰ λυπηρὰ καὶ ὀλέθρια συμπτώματα τῆς καταστάσεως τοῦ κλήρου μας. Ὅσο γιὰ τὸ φιλόχριστον πλήρωμα ποὺ σᾶς ἐπαινεῖ, τὸ κακόμοιρο τί γνωρίζει; Ὅπου τὸ πᾶς, θὰ πάει. Ἐκτὸς ὀρισμένων «νεωτεριστῶν» ποὺ τοὺς πνίγει τὸ αἶσθημα τῆς κατωτερότητος (*le sentiment de l'infériorité* ποὺ λένε οἱ φραντσέζοι) καὶ τρελλαίνονται γιὰ τὰ «εὐρωπαϊκὰ» γιὰ νὰ φαίνονται ἐξελιγμένοι, μοντέρνοι. Μεγάλη ἀνοησία! Ἄν ἀποχρωματισθοῦμε ὀλοτέλα ἀπὸ κάθε ἑλληνικὸ τί θὰ μείνει στὴν Ἑλλάδα; Τίποτα. Ὁ ὑπογράφων ἔζησε πολλὰ χρόνια στὴν Εὐρώπη κι' ἔγινε φανατικώτερος γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ παράδοση. Ἐσεῖς τί θέλετε νὰ παραστήσετε; Κρίμα ποὺ ἤσαστε καὶ Ἠπειρώτες! Σᾶς πῆρε ὁ κατήφορος τοῦ μοντερνισμοῦ, τοῦ πιθηκισμοῦ καὶ τῆς κακομοιριάς. Τί σχέση ἔχει μὲ τὴν Ἑλληνικὴ ψυχὴ αὐτὴ ἡ ψυχρὴ καὶ βλακώδης καντάδα ποὺ τραγουδᾶτε; Σᾶς στέλνω ἓνα ἄρθρο μου. Ὁ Θεὸς νὰ δώσει νὰ ἀνοίξετε τὰ μάτια σας. Ὁ συμπατριώτης σας, ὁ Βασίλης Μουστάκης εἶνε φίλος μου. Ρωτᾶτε καὶ κεῖνον. Τὰ παραπάνω μπορεῖτε νὰ τὰ δημοσιεύσετε.

Μὲ ἀγάπη καὶ πολὺν πόνο

Ἕνας Ρωμιός: Φ. Κ.¹⁴

Στὴ με ἔντονο ὕφος ἐπιστολὴ τοῦ Κόντογλου ἀπάντησε ἄμεσα ἡ Χορωδία. Ἡ ἀπάντησις δημοσιεύτηκε στὴν ἴδια ἐφημερίδα στὶς 16 Ἰουλίου 1956:

¹⁴ *Ἀγὼν Πρεβέζης*, φ. 73, 9.7.1956, σ. 2.

*Ἡ Χορωδία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου**Ἀγαπητὲ κ. Διευθυντά,*

Ἀναγνώσαντες εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον τῆς ἐφημερίδος σας ἄρθρον σχετικὸν μὲ τὴν χορωδίαν Κοιμήσεως Θεοτόκου τοῦ ἀξιοτίμου κ. Φ. Κόντογλου, ἀπαντῶμεν τὰ ἐξῆς: Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι συμφωνοῦμε μὲ τὴν γνώμην του σχετικῶς μὲ τὴν μουσικὴν καὶ ἡμεῖς τασσόμεθα ὑπὲρ τῆς Βυζαντινῆς τοιαύτης. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ὅποῖον ἔγινε ἐδῶ ἡ χορωδιακὴ δηλ. ἐξυπηρέτησις τοῦ Ι. Ναοῦ δὲν εἶναι ἀπὸ συμπάθεια πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, ἀλλὰ διότι δὲν ἐμερίμνησεν ὁ περιώνυμος σύλλογος τῶν ἰδεολόγων Βυζαντινῶν ἱεροψαλτῶν νὰ ἀναδείξῃ οὔτε ἓνα μαθητὴν διὰ νὰ ἀναπληροῦνται τὰ ἐκάστοτε καὶ ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν γεροντότερων ἱεροψαλτῶν δημιουργοῦμενα κενά. Ἄρα εἶναι ἓνας τρόπος ἀντιμετωπίσεως μιᾶς ἀνάγκης, ἐνὸς ἀδιεξόδου, ἀδαπάνου ἐκ μέρους μας, εἰς τὸ ὅποῖον ὁ ... Σύλλογος τῶν Β. ἱεροψαλτῶν καὶ διὰ τὸν ὅποῖον οὐδὲν ὠμίλησεν ὁ σεβαστὸς κ. Φ. Κόντογλου παρακάμπτων τὸν ὕψαλον μὲ τὰς λέξεις «καὶ ὅσον μὲν διὰ τὸν σύλλογον δὲν γνωρίζω τί ἔκαμε ...».

Καὶ ἀπαντῶμεν διὰ νὰ μάθῃ ὁ κ. Κόντογλου τὸ τί ἔκαμε ὁ σύλλογος καὶ ὅτι ἐξ ὀλοκλήρου ἡ εὐθύνη βαραίνει μόνον αὐτὸν καὶ οὐχὶ ἱερεῖς καὶ Ἀρχιερεῖς.

*Μετὰ τιμῆς**Ἡ χορωδία Κοιμ. Θεοτόκου¹⁵*

Ἡ Χορωδία ἐκ νέου μέμφεται τὸν Σύλλογον Ἱεροψαλτῶν γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὑπάρχει παραγωγή μαθητῶν ἄρα καὶ ψαλτῶν, ἐνῶ ὅπως καὶ στὴν πρώτη ἐπιστολὴ ἀφήνει ὑπαινιγμούς γιὰ τὸ ἀφιλοκερδές τῆς χορωδίας σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ επικερδές τῶν ψαλτῶν. Ἀξιοπροσοχῆς εἶναι ὅτι στὸ ἴδιο φύλλο δημοσιεύεται ἀνακοίνωση τῆς Μητροπόλεως σχετικὰ μὲ τὸν πανηγυρικὸ ἐσπερινὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴν ἀρχαία Νικόπολη. Στὴν ἀνακοίνωση αὐτὴ ἡ Μητρόπολη προσπαθεῖ νὰ μετριάσει τὴν διένεξη Συλλόγου Ἱεροψαλτῶν καὶ Χορωδίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποδείξει τὴν προτίμησιν τοῦ μητροπολίτου πρὸς τὸ βυζαντινὸ μέλος. Ἀναφέρεται συγκεκριμένα: «... Τὰ τροπάρια ἐψάλησαν εἰς καθαρῶς βυζαντινὴν μουσικὴν παρὰ μελῶν τοῦ Συλλόγου Ἱεροψαλτῶν Ἱωάννης ὁ Δαμασκηνός ...».¹⁶

Καὶ αὐτὸ τὸ φύλλο τοῦ *Ἀγῶνα* ἐφάσσε στα χέρια τοῦ Κόντογλου, ὁ ὁποῖος ἀπάντησε ἐκ νέου στὴ Χορωδία. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας, βλέποντας τοὺς οὐρεῖς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Κόντογλου πρὸς ἓνα

¹⁵ *Ἀγὼν Πρεβέζης*, φ. 74, 16.7.1956, σ. 2.

¹⁶ *Ἀγὼν Πρεβέζης*, φ. 74, 16.7.1956, σ. 4.

δημοφιλή στην Πρέβεζα κληρικό, προσπαθεί να ρίξει τους τόνους της αντιπαράθεσης υπερασπιζόμενος το εγνωσμένο κύρος του π. Γρηγορίου Μαΐστρου.

*Και πάλιν ἡ Χορωδία
Δύο ἐπιστολαί*

Ἐλάβομεν τὴν ἑβδομάδα αὐτὴ δύο ἐπιστολὰς πάνω στὸ θέμα τῆς χορωδίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Μία τοῦ κ. Κόντογλου καὶ μία τῶν μελῶν τῆς χορωδίας. Τὶς δημοσιεύουμε καὶ τὶς δύο ἐπιφυλασσόμενοι στὸ προσεχὲς φύλλο νὰ ἐκθέσουμε πάνω σ' αὐτές, καὶ τὶς δικές μας σκέψεις.¹⁷ Πάντως ἐκ τῶν προτέρων γράφουμε ὅτι τὰ περὶ Ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν κ.λπ. ποὺ γράφει ὁ κ. Κόντογλου τὰ θεωροῦμε, προκειμένου γιὰ τὸν τόπο μας καὶ τὸν Πανοσ. Ἀρχιμανδρίτη ποὺ ὑπαινίσσεται ὁ κ. Κόντογλου, ὑπερβολές, προερχόμενες ἀπὸ ἄγνοια προσώπων καὶ τοπικῶν συνθηκῶν.

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Κάποιος φίλος μου ἔστειλε τὸ φύλλο τῆς 9 Ἰουλίου τῆς ἐγκρίτου ἐφημερίδος σας καὶ εἶδα ὅτι ἐδημοσιεύσατε τὸ γράμμα μου γιὰ τὴ χορωδία τοῦ πατρὸς Μαΐστρου. Σᾶς εὐχαριστῶ καὶ σᾶς συγχαίρω.

Ὁ «Ἀγών» σας φαίνεται δὲν ἀφορᾶ μοναχὰ τὰ θετικὰ ζητήματα τοῦ τόπου σας, ἀλλὰ καὶ τὰ πνευματικὰ.

Σᾶς παρακαλῶ νὰ συνεργήσετε καὶ σεῖς οἱ πνευματικοὶ ὁδηγοὶ τῆς Πρέβεζας στὴ διαφώτιση τοῦ κόσμου, ποὺ γίνεται θῦμα τῶν τέτοιων «φορέων» τοῦ πιθηκικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ νὰ παταχθῇ αὐτὴ ἡ φυλλοξήρα τῶν φραγκομανῶν ποὺ δὲν θέλουνε τὰ ἑλληνικὰ, γιατί εἶναι βλάχικα, ἀλλὰ ἐκστασιάζονται μὲ κάθε γελοιογραφία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, ὅπως ὁ «τουρίστας». Μὴ χειρότερα! Ποῦ εἶνε ἡ σεμνότης ποὺ εἶχε ἄλλη φορὰ ὁ ἀγράμματος, πλὴν σοφός, ἐν τῇ ἀγραμματοσύνη του, κληρὸς μας!

Νομίζω πὼς ἔχετε ἐννοήσει, κ. Διευθυντά, πὼς τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς δὲν εἶναι, ὅπως φαίνεται, ζήτημα ἐπουσιῶδες, γιὰ κάποιο συμβατικὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ τὴν ἀλλοίωση καὶ τὴ νόθευση τοῦ φυλετικοῦ χαρακτήρος μας, μὲ ὅλα τὰ τρομερὰ του ἐπακόλουθα. Κάτι τέτοια φαινομενικῶς ἀνώδυνα, εἶνε στὸ βάθος μεγίστης σημασίας γιὰ τὸ ἔθνος μας. Ἀλλὰ κι' ἀπὸ τοὺς διανοούμενους μας ποῖός πέρνει χαμπάρι; «Μουσικῆ», σοῦ λένε, «κι' ἢ μιά, μουσικὴ κι' ἢ ἄλλη! Τί δηλ. ἰταλιάνικη, τί ἑλληνικῆ». Κι' ἀφοῦ γι' αὐτοὺς τοὺς «κοσμοπολίτες»

¹⁷ Δεν εντοπίστηκε πάντως στα ἐπόμενα φύλλα τοποθέτηση ἐκ μέρους τῆς ἐφημερίδας γιὰ το ἐν λόγω θέμα.

εἶνε τὸ ἴδιο ἢ τραβιάτα καὶ τὸ «Κύριε ἐκέκραξα» τουλάχιστον ὡς Ἕλληνες, γιατί δὲν προτιμᾶνε τὸ ἑλληνικὸ ἀπὸ τὸ ἰταλιάνικο; Ξεχάσαμε τὸ φίλο μας Μουσολίνι, πὸν ἔλεγε πὼς ἤρθε νὰ μᾶς προσαρτήσῃ στὴν Ἰταλία, ἐπειδὴ εἴμαστε ἓνα ἔθνος δίχως ἀγάπη σὲ τίποτα δικό μας, ἀφοῦ καὶ τὸ «Τῆ ὑπερμάχῳ» τὸ τραγουδοῦσαμε μὲ ἰταλικὸ κόρο ὅταν πολεμοῦσαμε ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν; Ἀλλὰ σᾶς λέγω πάλι, οἱ πνευματικοὶ μας ἄνθρωποι καὶ πολλοὶ κληρικοὶ πορεύονται κατὰ τέτοιον τρόπο, πὸν γίνονται οἱ πολυτιμώτεροι συνεργάτες τῶν ἐχθρῶν τῆς φυλῆς μας. Πού νὰ ζέρουں πόσο εὐχαριστιοῦνται ἀπὸ τοὺς «νεωτερισμοὺς» μας! Ὁ ἀνύποπτος ἀρχιμανδρίτης σας πού νὰ φαντασθῆ πὼς μὲ τὴ χορωδία του συνεργεῖ εἰς τὴν ἔνωση τῆς Ἐκκλησίας μας μὲ τὴν Παπικὴν ἢ ὁποία ἔνωση ἔχει τὴν ἔννοια τῆς Ἐνώσεως ὅπως τὴν ἔννοεῖ ὁ λῦκος πὸν καταβροχθίζει τὴν κουτοπροβατίνα! Μὰ ἴσως καὶ νὰ νομίζει εὐκαταίαν ἔστω καὶ μίαν τοιαύτην ἔνωσην ὁ ὑπερπολιτισμένος ἀρχιμανδρίτης σας.

Μὲ πολλὰς εὐχαριστίας

Φώτης Κόντογλος¹⁸

Στο ἴδιο φύλλο δημοσιεύτηκε μια δεύτερη επιστολή της Χορωδίας, περισσότερο διευκρινιστική, απαντητική στην πρώτη επιστολή του Κόντογλου. Πιθανότατα η σύνταξη της επιστολής υποκινήθηκε από τον μητροπολίτη Στυλιανό Κορνάρο, ο οποίος δεν ήθελε να έχει και δεύτερο ανοιχτό μέτωπο στην κοινωνία της Πρέβεζας¹⁹ – είχε ήδη προηγηθεί η, κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες, αποχώρηση ενός δημοφιλοῦς κληρικού, του αρχιμανδρίτου Κωνσταντίνου Σακελλαρόπουλου.²⁰

Σεβαστέ μας κ. Κόντογλου,

Εἰς τὴν ἐπιστολήν σας μετὰ λύπης ἀνεγνώσαμεν ὅτι ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης μας ἐπήνεσε τὴν χορωδία μας. Αποροῦμεν πὼς ἀναμείζατε τὸ πρόσωπον τοῦ Σεπτοῦ μας Ποιμενάρχου εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, ὅστις οὔτε ὑποθάλλει οὔτε εὐνοεῖ τὴν χορωδίαν μας, καθ' ὅτι τυγχάνει ἐνθερμος ὁπαδὸς τῆς Βυζ. μουσικῆς, ἀλλὰ ἐπιτρέπει τὴν λειτουργίαν ταύτης ἀπὸ ἔλλειψιν ἱεροσαλτῶν. Οὔτε αὐτὴ πὸν τραγουδάμε εἶναι ψυχρὴ καὶ βλακώδης καντάδα. Οὐσιαστικὰ ἢ χορωδία μας εἶναι Βυζαντινὴ καὶ ἀκολουθοῦμε τυφλὰ τὸν Σακελλαρίδην τοῦ ὁποίου εἴμεθα

¹⁸ *Αγὸν Πρεβέζης*, φ. 75, 23.7.1956, σ. 2.

¹⁹ Πρβλ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 1990, 28.

²⁰ Ο Κωνσταντίνος Σακελλαρόπουλος (1918-2007) γεννήθηκε στα Δουμενά Καλαβρύτων και εξέλεγε Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων το 1968. Πρβλ. ενδεικτικά <http://www.imkythiron.gr/index.php/eidiseis/teleftaia-nea/3397-> και <https://www.imthf.gr/index.php/features/diatelesantes-mitropolites/40-konstantinos> (προσπέλαση 26.9.2020).

καὶ θαυμασταί· μόνον τὸ ὕφος καὶ τὸ στῆλ εἶναι εὐρωπαϊκόν. Τοῦτο ὁμῶς δὲν σημαίνει πὼς ἡ χορωδία μας εἶναι εὐρωπαϊκὴ, ψυχρὴ καὶ βλακώδης καντάδα, καθ' ὅτι ἐξετάζεται κυρίως ἡ οὐσία καὶ οὐχὶ ὁ τρόπος ἐκτελέσεως τῶν μελῶν. Καὶ ἡ πλειονότης τῶν ἱεροψαλτῶν μας, διὰ τὰ μὴν εἴπωμεν ἢ ὀλότης, ὡς ἀγνοοῦσα βέβαια τὴν Βυζαντινὴν Μουσικὴν, ψάλλει Σακελλαρίδην. Δὲν αὐτοαποκαλοῦνται ὁμῶς οὔτε κανταδῶροι καὶ φραγκολεβαντίνοι, ἀλλὰ συνηθίζουν νὰ ἐπικρίνουν αὐθαιρέτως ἄλλους. Οὔτε κανταδῶροι εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἀπαρτίζοντες τὴν χορωδίαν, ἀλλὰ νέοι προερχόμενοι ἀπὸ τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα, μορφωμένοι (εἷς φοιτητῆς, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόφοιτοι Γυμνασίου ἢ μαθηταί) καὶ ἐν τῇ ἐλλείψει ἱεροψαλτῶν, εὐσεβεῖα κινούμενοι, ἀνελάβομεν νὰ ψάλλωμεν ὄχι μὲ Ἰταλικὴν μουσικὴν ἀλλὰ μὲ τὴν πατροπαράδοτον τοιαύτην, μὲ εὐσέβειαν, ἀνιδιοτελῶς, καὶ μὲ μόνην τὴν ἱκανοποίησιν ὅτι προσφέρωμεν αὐτὴν τὴν ἐλαχίστην ὑπηρεσίαν μας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Μετὰ τιμῆς

Ἡ Χορωδία Κοιμ. Θεοτόκου²¹

Ο Φώτης Κόντογλου εἶχε τον τελευταῖο λόγο στην ενδιαφέρουσα αὐτή διαφωνία. Η ἀπάντηση, που επισφράγισε το ὅλο θέμα, δημοσιεύτηκε στον *Αγώνα* στις 6 Αυγούστου 1956.

Ἑπηρετές τῆς παραδόσεως

Μία ἐπιστολὴ τοῦ κ. Κόντογλου

Ἀθῆναι 22 Ἰουλίου 1956

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Ἀνέγνωσα εἰς τὸ φύλλον τοῦ «Ἀγῶνος» τῆς 16 Ἰουλίου, πὸν ἐλάβετε τὸν κόπον νὰ μοῦ στείλετε μὴν ἐπιστολὴν πὸν σὰς ἔστειλε ἡ χορωδία Κοιμήσεως Θεοτόκου. Ἐκεῖ μέσα λέγουν, οἱ ἀγαπητοὶ αὐτοὶ κύριοι, ὅτι συμφωνοῦνε μαζί μου σχετικὰ μὲ τὸ ποιὰ μουσικὴ ἔχουμε χρέος νὰ διατηρήσουμε στὶς ἐλλ. ἐκκλησίες μας. Αὐτὸ μὲ χαροποίησε πάρα πολύ, καὶ τοὺς εὐχαριστῶ θερμά, σὰν ἕνας ὑπηρετῆς τῆς παραδόσεως, κι' ὄχι σὰν ἄτομο. Ἔτσι, νομίζω, πρέπει νὰ ἤμαστε ὅλοι, ὑπηρετές τῆς παραδόσεως, δηλ. τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τῆς Φυλῆς μας. Ἐγὼ κι' ἐσύ, δὲν ἔχουμε καμμιὰ σημασία.

Ὅσο γὰρ τὸν Σύλλογο τῶν Ἱεροψαλτῶν Πρεβέζης, δὲν εἶπα πὼς δὲν φταίει, πὸν ναρκώθηκε καὶ δὲν φρονημάτισε τὸν κόσμον! Εἶπα μοναχὰ πὼς δὲν γνωρίζω τί ἔκανε. Ἄν δὲν δούλεψε καλά, ἔχει μεγάλη εὐθύνη.

²¹ *Αγών Πρεβέζης*, φ. 75, 23.7.1956, σ. 3.

Ἐσεῖς ὁμως, ἐπειδὴ κουτσαίνουνε αὐτοί, ἔπρεπε νὰ κόψετε ὀλότελα τὰ πόδια τῆς ἱερῆς μας παραδόσεως καὶ νὰ τὴν κάνετε παράλυτη, καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσετε μὲ τὶς ἰταλιάνικες ἀηδίες; Μὴ χειρότερα! Μάθετε Βυζ. μουσική. Δουλέψετε στὸ καλὸ, ὄχι στὸ κακὸ, ὥστε νὰ συνεργήσετε στὴ διάσωση αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Λέτε πὼς «παρέκαμψα τὸν ὕφαλον» μιλῶντας ὅπως μίλησα. Τὸ μόνο ποῦ δὲν κάνω στὴ ζωὴ μου εἶνε ὁ συμβιβασμὸς, καὶ ὁ φόβος τῆς εὐθύνης δὲν μᾶπιασε ποτέ. Περὶ τούτου μπορεῖτε νὰ ρωτήσετε πάντα Ἕλληνα. Δὲν παρακάμπτω ὕφαλους, ἀλλὰ μὲ τὴν πίστη μου καὶ μὲ τὴν δύναμη τοῦ Θεοῦ, ξεθεμελιῶνω καὶ ὕφαλους, καὶ κάβους, καὶ ζέρες, καὶ ἄγωνα ξερονήσια, εἴτε γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι εἶνε αὐτά, εἴτε καθηγητάδες ξενοδόχοι, εἴτε κληρικοὶ μοντέρνοι, εἴτε γραικύλοι ζιππασμένοι ἀπὸ ματαιοδοξία.

*Μὲ ἰδιαίτερη ἐκτίμηση
Φώτης Κόντογλου²²*

Το τρίτο εκκλησιαστικό πολυφωνικό σχῆμα της Πρέβεζας κατά τον 20^ό αἰώνα ιδρύθηκε το 1967 ἀπὸ τον μαέστρο Σωκράτη-Σπυρίδωνα Γιωτόπουλο²³ κατόπιν εισηγήσεως του μητροπολίτου Στυλιανού.²⁴ Συγκεκριμένα στις 30 Ιανουαρίου

²² *Ἀγὼν Πρεβέζης*, φ. 77, 6.8.1956, σ. 2.

²³ Ο Σωκράτης-Σπυρίδων Γιωτόπουλος γεννήθηκε στις 14 Σεπτεμβρίου 1924 στη Δράμα. Σε ηλικία 10 ετών πήρε τα πρώτα μαθήματα βιολιού ἀπὸ τον Γερμανὸ καθηγητὴ Blenof στο Δημοτικό Ωδεῖο τῆς πόλης. Ὅταν ἀποφοίτησε ἀπὸ το Γυμνάσιο, μετέβη στη Βιέννη για περαιτέρω μουσικὲς σπουδές. Ὁ Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος τον περιόρισε στην Αυστρία για ἀρκετὰ χρόνια, ὅπου εργαζόμενος σπούδασε βιολί και γερμανικὴ γλώσσα. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα ἔλαβε πτυχίο ἐνοργανώσεως πνευστῶν ὀργάνων και διευθύνσεως μάντας ἀπὸ το Εθνικὸ Ωδεῖο, πτυχίο ὠδικῆς ἀπὸ το Ἑλληνικὸ Ωδεῖο και πτυχίο βιολιού ἀπὸ το Κρατικὸ Ωδεῖο Θεσσαλονίκης. Στη συνέχεια διορίστηκε καθηγητὴς μουσικῆς στη Μέση Ἐκπαίδευση (Γυμνάσιο Νέας Ορεστιάδος και Ἀργους, Γυμνάσιο και Λύκειο Πρεβέζης), ἐνὸς συνέχισε τη μουσικὴ του παιδεία λαμβάνοντας πτυχίο ἐιδικὸ ἀρμονίας, ἀντιτίξεως και φύγκας. Διετέλεσε ὑπαρχηγὸς τῆς Δημοτικῆς Φιλαρμονικῆς Δράμας και μαέστρος δεκαπενταμελοῦς ὀρχήστρας, ἰδρυτῆς και διευθυντῆς τῆς μάντας του Δήμου Νέας Ορεστιάδος και τῆς Δημοτικῆς Φιλαρμονικῆς Ἀργους, διευθυντῆς χορωδίας και μαντολινάτας του Μουσικοφιλολογικοῦ Συλλόγου «Ὀρφεύς» Λευκάδος, μαέστρος και ἀναμορφωτῆς τῆς μικτῆς «Νέας Χορωδίας» Λευκάδος, και διευθυντῆς τῆς Φιλαρμονικῆς Πρεβέζης ἐπὶ σειρά ἐτῶν. Ἀκόμη χρημάτισε διευθυντῆς τῆς Μουσικῆς Σχολῆς του Μουσικοφιλολογικοῦ Ὁμίλου Ἀργους, καθηγητῆς τῆς Προτύπου Ἀργυρείου-Κοργιαλενεῖου Σχολῆς Σπετσῶν, καλλιτεχνικὸς διευθυντῆς του παραρτήματος του Ἑλληνικοῦ Ωδεῖου στη Λευκάδα, και τῆς Μουσικῆς Σχολῆς Καναλλακίου Πρεβέζης. Ἐχει συνθέσει μουσικὰ ἔργα για μάντα, ὀρχήστρα, μαντολινάτα και ἔχει καταρτίσει μουσικὰ ἐγχειρίδια για τα σχολεῖα Ἑλληνοπαίδων τῆς Ἑυρώπης. Ἐκοιμήθη πλήρης ἡμερῶν στην Πρέβεζα στις 23 Μαῖου 2017. Πηγή: Συνέντευξη Μαρίας Γιωτοπούλου.

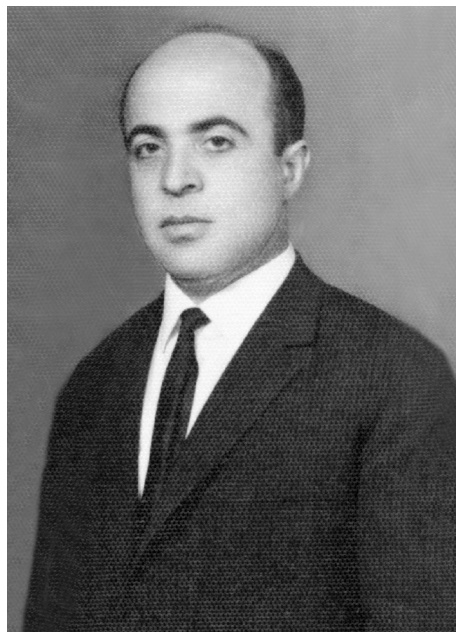
²⁴ Συνέντευξη Γιωτόπουλου.

1967, ημέρα μνήμης των Τριών Ιεραρχών και προστατών των ελληνικών γραμμάτων, ο μητροπολίτης Στυλιανός παρέθεσε δείπνο στους καθηγητές του Γυμνασίου. Εκεί ο μητροπολίτης πρότεινε στον Γιωτόπουλο, που είχε έρθει στην Πρέβεζα ως καθηγητής μουσικής μόλις τον Σεπτέμβριο του 1966, την ίδρυση εκκλησιαστικής πολυφωνικής χορωδίας.²⁵ Ο Γιωτόπουλος αποδέχτηκε την πρόταση και πράγματι η χορωδία οργανώθηκε άμεσα, έψαλε μάλιστα στην εις πρεσβύτερον χειροτονία του π. Δημητρίου Ντούσκα, στον Μητροπολιτικό Ναό του Αγίου Χαραλάμπους, στις 30 Ιουλίου 1967. Κατά την άποψη του Βέσκα,²⁶ που χρημάτισε μέλος της χορωδίας, αυτή ιδρύθηκε κατόπιν εισηγήσεως του καθηγητή γυμναστικής Κωνσταντίνου Σαγανά, το πιθανότερο όμως είναι ότι ο Σαγανάς απλώς ενίσχυσε την απόφαση του Γιωτόπουλου για την ίδρυση χορωδίας.

Η Χορωδία, που έψαλλε εκ περιτροπής σε διάφορους ναούς ήταν τετράφωνη, έφτασε να αριθμεί περίπου 15 μέλη, και έψαλλε συνθέσεις του Ιωάννου Σακελλαρίδου. Μέλη της υπήρξαν οι Λεόντιος Σουρτζής, Ηλίας Μπανάκος, Σπυρίδων Τσακανιάς, Ευάγγελος Μικρούλης (βαρύτονοι), Τιμολέων Βέσκας, Απόστολος Δαρδαμάνης, Λεωνίδα Μπαρκούζος (υψίφωνοι), Θεοδόσιος Θεοδοσίου (μεσόφωνος) κ.ά.²⁷

Η Χορωδία έψαλλε από τον εξώστη των ναών ή από το αναλόγιο (όπου δεν υπήρχε εξώστης), ενώ η συμμετοχή της ξεκινούσε από τη Μεγάλη Δοξολογία μέχρι το τέλος της Θείας Λειτουργίας. Η χορωδία έψαλλε επίσης το τροπάριο της Κασσιανής το εσπέρας της Μεγάλης Τρίτης. Το άκουσμα της Χορωδίας άρεσε πολύ τόσο στον κόσμο, όσο και στον μητροπολίτη Στυλιανό.

Οι πρόβες –δύο ή τρεις εβδομαδιαίως– γίνονταν στην αίθουσα της Μητροπόλεως δίπλα από τον ναό του Αγίου Δημητρίου. Ήταν μια αφιλοκερδής

*Σωκράτης-Σπυρίδων Γιωτόπουλος
(1924-2017)
(Αρχείο Μαρίας Γιωτοπούλου)*

²⁵ Συνέντευξη Μαρίας Γιωτοπούλου.

²⁶ Συνέντευξη Βέσκα.

²⁷ Συνέντευξη Βέσκα.

προσπάθεια τόσο από μέρος του διευθυντού, όσο και από μέρος των χορωδών.

Η Χορωδία λειτούργησε περίπου έξι χρόνια. Εσωτερικές όμως διαφωνίες –μάλλον αδιαφορίες, η αποχώρηση κάποιων μελών, και λιγότερο αντιδράσεις κάποιων ψαλτών, που δυσανασχετούσαν κάθε φορά που η Χορωδία πήγαινε στον ναό τους–, ανάγκασαν τον μαέστρο να παραιτηθεί από την προσπάθεια. Ωστόσο, η χορωδία αυτή αποτέλεσε τη βάση για τη μετέπειτα μικτή Χορωδία της «Αρμονίας».

Παράλληλα με την παραπάνω ανδρική χορωδία ο Γιωτόπουλος ίδρυσε και διηύθυνε μια αντίστοιχη παιδική.²⁸ Η χορωδία λειτούργησε μια σχολική χρονιά μόνο (είτε 1970-1971 είτε 1971-1972). Ήταν τρίφωνη και αποτελούνταν από είκοσι περίπου μέλη, μαθητές διαφόρων τάξεων του Γυμνασίου. Οι πρόβες γίνονταν απογευματινές ώρες στο Γυμνάσιο, και η εκμάθηση των ύμνων γινόταν πρακτικά, χωρίς τη χρήση μουσικού κειμένου, αλλά μόνο λειτουργικού. Πιθανότατα έψαλλε μέλη του Σακελλαρίδου, κατά την τότε πρακτική των πολυφωνικών χορωδιών.

Η χορωδία έψαλλε εκ περιτροπής σε διάφορους ναούς της Πρέβεζας, όχι όμως καθ' όλο τον χρόνο της Θείας Λειτουργίας. Συνήθως έψαλλε τη Μεγάλη Δοξολογία, το πολυχρόνιο του Βασιλέως, τον χερουβικό ύμνο, και απήγγελλε το Πιστεύω. Τα υπόλοιπα μέλη αποδίδονταν από τους ψάλτες του ναού. Πάντως, δεν αποκλείεται οι δύο χορωδίες ανδρική και αγοριών να συμμετείχαν εξίσου στη Θεία Λειτουργία, ψάλλοντας εναλλάξ, εφόσον υφίστατο ήδη η ανδρική χορωδία.

Το πέμπτο χρονολογικά και τελευταίο εκκλησιαστικό πολυφωνικό σχήμα στην Πρέβεζα²⁹ ιδρύθηκε στις αρχές του 2006 από τον ομότιμο καθηγητή της πολιτικής δικονομίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Κωνσταντίνο Μπέη, ο οποίος το 2005 χειροτονήθηκε ιερέας από τον μητροπολίτη Νικοπόλεως Μελέτιο Καλαμαρά και τοποθετήθηκε κατόπιν αιαιτήσεως του πρώτου στο απομακρυσμένο από την Πρέβεζα χωριό της Κορυφούλας.³⁰ Εκεί λειτουργούσε κάθε δεύτερη Κυριακή συνήθως, αλλά και κάποιες σπάνιες φορές στον ναό της Αγίας Παρασκευής στην πόλη της Πρέβεζας.

Άμεσο μέλημά του μετά την τοποθέτησή του ήταν η ίδρυση πολυφωνικής χορωδίας, προκειμένου αυτή να τον συνοδεύει στις λειτουργίες, που τελούσε.

²⁸ Όλες οι πληροφορίες προέρχονται από τον Δημήτριο Τάλλαρο, μέλος τότε της χορωδίας.

²⁹ Συνέντευξη Τσόκα.

³⁰ Ο Κωνσταντίνος Μπέης γεννήθηκε το 1933 στην Αθήνα και σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Περισσότερα στοιχεία για το έργο του βλ. το βιογραφικό σημείωμα στην προσωπική του ιστοσελίδα, <http://www.kostasbeys.gr/author.php> (προσπέλαση 26.9.2020).

Αρωγός του π. Κωνσταντίνου στάθηκε ο Σπυρίδων Τσόκας, πρόεδρος της μικτής Χορωδίας «Ηχοχρώματα». Κατόπιν προτάσεως στα μέλη της Χορωδίας και αποδοχής της, ιδρύθηκε στο πλαίσιο της ένα εκκλησιαστικό τετράφωνο μικτό σχήμα αποτελούμενο από δεκαπέντε μέλη. Τη διδασκαλία και διεύθυνση της Χορωδίας ανέλαβε η μαέστρος Όλγα Λυκούδη.

Η χορωδία έψαλλε κατά τη Θεία Λειτουργία (από τη Μεγάλη Δοξολογία του Όρθρου και καθεξής), αλλά και στον Όρθρο της Μεγάλης Παρασκευής (Επιτάφιος Θρήνος). Το ρεπερτόριό της προερχόταν από τις συνθέσεις του Ιωάννου Σακελλαρίδου, ενώ η διδασκαλία γινόταν πρακτικά, χωρίς δηλαδή τη χρήση (ευρωπαϊκής) μουσικής σημειογραφίας, πέρα από την παρτιτούρα της μαέστρου. Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά την ψαλμωδία χρησιμοποιείτο αρμόνιο, μόνο όμως για το κούρδισμα των φωνών. Η όλη δε προσπάθεια υπήρξε αφιλοκερδής.

Η χορωδία λειτούργησε μέχρι το 2012 περίπου, έτος κοιμήσεως του μητροπολίτου Μελετίου, οπότε και ο π. Κωνσταντίνος Μπέης αποχώρησε από την Πρέβεζα.

*Πρωτοπρεσβύτερος
Κωνσταντίνος Μπέης (γεν. 1933)
(<http://www.livanis.gr/ViewAuthors.aspx?ValueId=717599>)*

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι και οι πέντε πολυφωνικές χορωδίες πήγασαν από την αγάπη κάποιων για την πολυφωνία και το σακελλαρίδειο αστικό αθηναϊκό μέλος και όχι από κάποια ισχυρή εντόπια πολυφωνική παράδοση. Εκ των υστέρων, κρίνοντας τις προσπάθειες αυτές, μπορούμε να τις δούμε περισσότερο με συμπάθεια για το φιλόμουσο και όντως αφιλοκερδές του πράγματος, και ελάχιστα επικριτικά υπό το πρίσμα δηλαδή της καταστράτηγησης και περιφρόνησης της παραδοσιακής ψαλτικής. Άλλωστε, η τελευταία, ως βασική συνιστώσα του ελληνικού πολιτισμού, αποδείχτηκε ισχυρή, επιβίωσε και στις μέρες μας πλέον παρουσιάζει άνθηση, σε αντίθεση με την εκκλησιαστική πολυφωνία, που έχει ατονήσει σημαντικά.

Συνεντεύξεις

- ΒΕΣΚΑΣ Τιμολέων, κουρέας, γεν. 1937
 ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Σωκράτης-Σπυρίδων, 1924-2017
 ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, σύζ. Σωκράτους-Σπυρίδωνος, νηπιαγωγός, γεν. 1935
 ΣΤΑΜΟΥΛΑΚΗΣ Ευστράτιος, συνταξ. υπάλληλος Υπουργείου Οικονομικών,
 γεν. 1920
 ΤΑΛΛΑΡΟΣ Δημήτριος, συνταξ. ναυτικός, γεν. 1953
 ΤΣΟΚΑΣ Σπυρίδων, συνταξ. τυπογράφος, γεν. 1940

Βιβλιογραφία

- ΑΝΩΝΥΜΟΣ, 1956, Ο πατήρ Γρηγόριος, εφημ. *Αγών Πρεβέζης*, φ. 86, 22.10.1956, 4
- ΚΑΠΚΙΔΗ Μ., 2020, Φώτης Κόντογλου – Ηλίας Μπογδανόπουλος: Δύο υπέρμαχοι της μονοφωνικής εκκλησιαστικής μουσικής, *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 30, 241-280, file:///C:/Users/mls/AppData/Local/Temp/21970-66561-1-PB.pdf (προσπέλαση 8.10.2020)
- ΚΟΥΡΤΗΣ Γ., 2000, *Η Ιερά Μητρόπολη Νικοπόλεως και Πρεβέζης και οι Αρχιερείς της (1881-2000 μ.Χ.)*, Πρέβεζα
- ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ Γ., 1990, Ο Φώτης Κόντογλου και η Πρέβεζα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 24, 25-30
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α., 2007, Το σχήμα Ανατολή-Δύση και η τέχνη του Φώτη Κόντογλου. Με αφορμή τις Δεσποτικές εικόνες στο μαρμάρινο τέμπλο του ναού Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στον Παντοκράτορα Πρέβεζας, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 43-44, 301-348
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Μ., 2015, *Εκθέσεις Γενικών Επιθεωρητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (1932-1950)*, Ιωάννινα